

OBRIR UN TERRENY DE DIÀLEG, REFLEXIÓ I CONSENS SOBRE LA NACIÓ

JUAN GUTIÉRREZ

Les qüestions que planteja la “nació” són d’una gran importància. Els sentiments, concepcions i identitats que fan referència a la nació constitueixen una gran energia que ha desencadenat i sostingut guerres i dominacions durant segles. En la revolució francesa, les guerres napoleòniques, la guerra francoprussiana, la primera i segona guerra mundial, les guerres colonials, les recents confrontacions als Balcans, a Sri Lanka, al Caixmir, la població va al camp de batalla en nom de la nació. Pot ser que darrere la nació hi hagi altres raons, que la nació vagi lligada a la religió, que hi hagi raons econòmiques en joc, però és la nació o la pàtria, amb tot el que conté, allò que uneix i enardeix la gent. Això no obstant, aquests continguts, aquests sentiments, concepcions i identitats han generat també, en nom de la nació, consensos, acords, paus, concòrdies i reconciliacions entre societats diverses. Avui Alemanya i França són aliades i estan reconciliades, Europa ha deixat de ser un camp de batalla, les nacions es troben, conviuen i competeixen en amistat, les fronteres s’estoven i desapareixen.

La nació no sols es manifesta cap a l’exterior; cap a l’interior de la seva societat marca també pautes de socialització amb més o menys homogeneïtat o diversitat que, d’una banda, uneixen i, de l’altra, poden generar entre les persones que hi pertanyen o s’hi troben divisions, inferioritats, subordinacions, exclusions i exterminacions.

En el cas del conflicte basc, la nació és la qüestió central. Es tracta d’un conflicte polític, perquè

s’hi enfronten diferents interpretacions polítiques del que és una nació.

També en molts altres conflictes la nació és la qüestió central. Alain Touraine, el gran mestre de sociologia política, ha declarat per exemple que els conflictes de classe no produeixen canvis tan profunds en la societat i els sistemes polítics com els conflictes nacionals: “*El funcionament d’una societat mobilitza actors que són sempre definits directament o indirecta en termes de classe social, és a dir, definits pel paper que duen a terme en un sistema econòmic i social de producció. En canvi, aquells qui participen en el procés de transformació històrica, com que es defineixen més directament en relació amb un Estat que amb un grup dirigent, són per damunt de tot protagonistes nacionals, com ho demostra no sols la importància central dels moviments d’alliberament nacional durant el segle XX, sinó també la importància del component nacional en els moviments revolucionaris dels països perifèrics en relació amb el centre del desenvolupament capitalista durant el segle XIX.*”¹ En aquest sentit, cal recordar aquí que, quan el 1942 l’Alemanya nazi va desencadenar la guerra contra la Unió Soviètica envaint-la i aniquilant-ne les defenses amb una força militar irresistible, Stalin, després d’haver estat amagat uns quants dies, va reaparèixer cridant a la

1. Alain Touraine. *Modernidad y especificidades culturales*, a la “Revista Internacional de Ciencias Sociales”, núm. 118, desembre de 1988.

resistència, però no pas en nom del socialisme sinó en nom de la sagrada pàtria russa. A l'hora de la veritat, no va invocar el socialisme, sinó la nació, i la resposta va ser immensa.

LA NACIÓ EN LA POLÍTICA I EN LA CULTURA

La nació és un concepte polític, però s'enfonsa endins de les persones per sota del pla polític i té posades les arrels en el substrat cultural sobre el qual recolzen les polítiques.

La nació es viu, se sent i genera voluntat entre la gent ja en el substrat cultural. Per això irromp en el pla polític. Els xocs, la violència i els enfrontaments que hi ha en el pla polític, i que estem vivint en el conflicte basc com en tants d'altres, i també els acords i les paus a què volem arribar per mitjans polítics, vénen carregats d'una energia que sorgeix del pla cultural i que es canalitza a través d'interpretacions polítiques al voltant del que és la nació.

Molta gent es lliura en la seva identitat a la nació, hi busca aixopluc, estableix les seves fidelitats amb allò que considera que conté, encarna els valors que la guien en el que entén que és la nació, i rep de la nació l'ètica que dirigeix els seus comportaments. La nació és sentida i viscuda com el "nosaltres" en què establir la pròpia identitat. La nació és el lloc de la tendresa i la font dels deures. Quan s'assumeixen les ferides de la nació, els seus records traumàtics, s'assumeix una missió. Tot això és cultura.

Les nacions es transformen històricament. Aquesta transformació és molt forta en els nostres temps i és especialment vigorosa al País Basc.²

En períodes de xocs i d'hostilitat, les interpretacions polítiques que els partits fan de la nació esdevenen rígides, es blinden i s'atrinxeren i es tor-

nen innegociables. Els partits arriben a engabiar-se en les seves pròpies interpretacions al voltant de la nació. Cada interpretació política rebutja l'altra. El conflicte esdevé intractable. Intractable entre forces polítiques, però també difícilment tractable, difícilment transformable, a l'interior dels partits, on s'exigeix homogeneïtat i fidelitat als plantejaments dominants, que es fan inqüestionables, intocables, tabús.

Aquestes interpretacions polítiques rígides i blindades van perdent a més la seva capacitat de recollir la sensibilitat de la societat, els partits es van allunyant d'allò que la societat respira i anhela. L'hostilitat entre els partits els allunya del sentiment, de les aspiracions, necessitats i pors d'aquesta societat. Al País Basc ho ha assenyalat una i altra vegada el lehendakari en els seus discursos, i alguns investigadors ja ho han detectat. Avui, per exemple, Daniel Nina parla en referència a Puerto Rico dels nacionalismes verticals dels partits que poden fer-se rígids, en contrast amb la nació horitzontal que es fa permeable per a tota la societat i convida a reconciliar-se en un munt de temes. En contrast amb la duresa política actual del conflicte basc, marcat per les pautes verticals del nacionalisme/antinacionalisme dels partits, és sorprenent de veure com, malgrat la crispació política i la bretxa que genera la sang vessada en nom de la nació, continuen avenint-se en la nació horitzontal els qui es consideren només bascos, els qui bascos i espanyols al mateix temps i els qui només espanyols i no bascos.

En un període històric de grans transformacions com el que ens ha tocat de viure —la globalització, l'euro, la immigració, els mitjans de comunicació de masses, el programa Erasmus/Sòcrates...—, com que la interpretació que un partit dona a la nació esdevé blindada, aquesta mateixa interpretació comença a fossilitzar-se, a separar-se de la història concreta, a quedar descentrada recollint cada cop menys el contingut i els sentiments que la societat posa en la nació. Amb aquesta interpretació descentrada de la rea-

2. La Fundación Sabino Arana té precisament en curs un estudi que es titula "Cómo hemos cambiado".

litat disminueix la capacitat d'entendre i analitzar allò que realment està passant.

La rigidesa del plantejament polític canvia en enfocar la “nació” en el pla cultural, en el subsòl de la política. En aquest pla ja es donen els sentiments que s'agiten en la política, ja hi respira l'ànima de la gent, ja se'n nodreix la identitat, ja s'hi viu la història.

EL CONFLICTE SOBRE LA NACIÓ EN EL PLA CULTURAL. ACORDS I DESACORDS

En el substrat cultural també hi ha conflicte: hi topen els sentiments i les identitats, les visions de la història, l'aspiració a la llibertat de les persones, i hi ha tensió.

Concretament, en el substrat cultural del País Basc hi ha tensió entre:

- els qui entenen que el contingut de la nació basca rau en l'origen dels bascos, en l'euskera i la cultura *euskaldun*, fins a l'extrem que alguns afirmen que, per ser un basc com cal, s'ha d'extirpar tot allò d'espanyol i de francès que es porta a dins;
- i els qui entenen que la nació basca és el lloc de trobada i convivència de persones d'orígens distints, amb diferents tradicions culturals, històriques, que han establert un consens profund i participen d'institucions democràtiques comunes. Dintre d'aquests hi ha els qui entenen que la cultura *euskaldun* i l'euskera han de tenir una atenció i una cura primordials i que són una clau d'identitat essencial de la nació basca, però que en aquesta nació *euskaldun* ha de conviure i no pas donar l'esquena a tot el que és *eldeldun*.

Hi ha qui pensa que, en democràcia, *euskaldun* i *eldeldun* milloren i es desenvolupen convivint, és a dir, tractant els seus conflictes de forma integradora, i hi ha qui pensa que *euskaldun* ha de

netejar-se de *eldeldun* i extirpar-ho. Aquí, dit sigui de passada, és bo de constatar que, en els inicis de la democràcia, hi havia un consens social en el conjunt d'Espanya al voltant de la idea que el franquisme havia instrumentalitzat injustament el castellà per reprimir l'euskera i tot el que era *euskaldun*. Així, per exemple, cal recordar que la llei de l'euskera va ser votada per partits nacionalistes i no nacionalistes conjuntament.

Aquest conflicte en el substrat cultural és menys rígid, menys sotmès a disciplines que en el pla polític. Comparat amb el terreny polític, el terreny cultural és molt més obert i pot obrir-se al camp polític, de baix a dalt com si diguéssim. En la cultura hi ha moltes més veus, molts més plantejaments, formant tot un ventall i creant una espècie de xarxa de vasos comunicants que permeten que hi hagi fluxos entre plantejaments contraposats, que hi hagi reflexió conjunta i diàleg. En aquest pla no parlen quatre, catorze ni quaranta portaveus, sinó quaranta mil o quatre-centes mil veus. No s'interpreta allò que és la “nació” des de la disciplina de cada partit i de forma forçosament homogènia dins de cadascun d'ells. La nació és el pol d'un ventall de sentiments molt variats, contraposats, que tothom porta a dins i que expressa per mitjà d'un sens fi de missatges, expressions i comentaris de gent corrent, de pensadors, intel·lectuals, cantants, escriptors, investigadors, veus il·lustres i populars. Així pren color, concert i contrast aquesta nació viscuda de mil maneres de dins i de fora estant, i per part de gent ben diferent, els uns nacionalistes, d'altres —en el nostre cas— bascos constitucionalistes o d'altres nacionalistes espanyols, que veuen continguts diferents en allò que entenen com a nació.

Dins d'aquesta varietat i contrast, tanmateix, sorgeixen en el subsòl cultural consensos socials amplis, molt majoritaris, fins i tot d'immenses majories, dins d'una nació o fins i tot entre nacions. Entre nosaltres estem vivint un d'aquests consensos en què participen nacionalistes bascos i no nacionalistes, constitucionalistes o nacionalistes espan-

yols, i és que no es pot matar ningú en nom de la nació. Aquest consens lliga íntimament la societat d'Euskadi amb la del conjunt de l'Estat, i així va fer-se evident en les manifestacions oceàniques amb què es va tractar primer d'impedir el terrible assassinat de Miguel Ángel Blanco i a continuació d'impedir la repetició del vessament de sang. *Ja n'hi ha prou!* (“¡Basta!”), és el crit que ho ha expressat. Aquest consens ja s'havia manifestat abans en el rebuig generalitzat a la guerra bruta lligada a la corrupció en el ministeri de l'Interior.

Aquests consensos entre les immenses majories en el substrat cultural constitueixen el fonament sobre el qual s'ha de basar qualsevol acord entre partits en el pla polític. Perquè si aquest acord entre partits es fa forçant les coses, potser amb el suport de grups de poder o de poders fàctics, però damunt d'un desacord profund subjacent, l'acord s'ensorra o passa a ser la font d'un nou conflicte hostil. I qualsevol acord, per no ser font de conflictes ni inestable, ha de recolzar en un consens social estable i durador. Per posar-ne un exemple: l'acord de Dayton sobre els Balcans s'aguanta per la pressió i coacció externes i contribueix any rere any a dividir les societats als Balcans.

Això no obstant, el consens en el “Ja n'hi ha prou!” al vessament de sang no era suficient, no era encara un consens sobre la nació. L'opinió pública manifestava gairebé unànimement que els partits polítics tenien la responsabilitat històrica de recollir en la seva política aquest consens de la societat, el consens del “Ja n'hi ha prou!”. Però com que era un consens parcial, com que la societat no estava d'acord sobre la nació, els partits van reprendre en el pla polític aquest acord de formes contraposades, distorsionat en desacord. En el PP ha passat a dominar i exigir disciplina i uniformitat la interpretació política que veu el mal en el plantejament nacionalista de la nació i declara innegociable l'autodeterminació. A EH s'interpreta que la violència és superable només en la mesura en que l'Estat reconegui i garanteixi a la nació basca el seu dret democràtic fonamental a l'autodeterminació.

GRANS TEMES

En el subsòl cultural hi ha grans temes de reflexió:

- la relació entre nació i estat, les constitucions, l'estat-nació, l'autonomia i l'autodeterminació;
- la història, la història de l'Estat i les històries de les nacions;
- la mateixa ideologia dins la qual es planteja la nació;
- el contingut de la nació, l'origen, la cultura, un contracte social;
- el compromís de la nació amb el ciutadà i del ciutadà envers la seva nació;
- el compromís de la nació envers el concert internacional de les nacions.

Sobre aquests temes ja hi ha posicionaments en el subsòl del conflicte basc, i els partits els promouen des dels seus interessos polítics. Per posar-ne dos exemples, l'Academia Española de la Historia va fer-ho amb la seva declaració de San Millán de la Cogolla y una cosa semblant va fer Jon Juaristi amb *El bucle melancólico* (1997).

El que queda per fer no és entrar en debat, sinó obrir un terreny en què aquest debat no sigui lluita, sinó aportació a una reflexió en la recerca de veritat —amb horitzó de reconciliació.

DEL DIÀLEG MEDIADOR CAP A L'ACORD

-Per tal que el diàleg es faci en el marc d'una reflexió compartida i per tal que generi consens, cal fer, a judici de Gernika Gogoratuz, cinc coses:

1. Mantenir-ho en el subsòl cultural. Canviar el pinyó fix de la disciplina de partit pel pinyó amb joc cultural.

2. Posar sobre la taula no una nació aïllada, sinó tot un firal de nacions. Si només obrim un sol meló, el seu interior es mostra molt absolutitzat,

intractable, i el passat que mostra la nació està dominat pels seus traumes. “El que ens ha passat a nosaltres justifica que fem això i exigim això altre”. Cal que obrim molts melons, i que comparem trets semblants en conflictes tan diferents com, per exemple, Irlanda del Nord o Quebec, però també Nova Caledònia, els pobles maia de Guatemala, els flamencs i els valons, els kurds, els aborígens d’Austràlia, els portorriquenys, els catalans, els habitants de l’Alto Adige, els corsos, els escocesos...

3. Donar veu no sols a intel·lectuals, sinó també a persones afectades, veus que generen opinió i guien, i que sorgeixen de dins de la mateixa societat.

4. Orquestrar trobades amb un tarannà mediador. En el pla polític, es fa de mitjancer per aconseguir un acord, i en el pla cultural, molt més fluid, per aconseguir un consens. En el pla polític s’intercedeix entre un grup de polítics per aconseguir un acord, però també s’intercedeix en el pla cultural, tendint ponts i convidant a unir-se en punts de trobada aquells sectors de la societat que estan dividits pel conflicte. L’orquestració és essencial perquè el diàleg cultural és variat però també dispers. S’escampa per la societat. Una orquestració concentra el diàleg dispers. Per exemple, en un congrés es produeix un pol d’atenció entre els mitjans i la societat, s’hi crea una referència que pot arribar fins i tot a esdevenir una fita històrica; en tot cas, influeix en el pla polític.

5. Portar el diàleg i la reflexió a l’interior dels grups i les famílies, a les converses de la vida diària. Per arribar-hi i entrar a cada porus de la societat cal que aquest diàleg sigui traslladat pels mitjans de comunicació i pel sistema escolar a l’interior

JUAN GUTIÉRREZ (1932) és fundador i director del Centre d’Investigació per la Pau i la Transformació de Conflictes “Gernika Gogoratuz”. Els seus temes favorits són la nació, el conflicte i la reconciliació.